

...OC...
57.062^{OSZK}

Sztáray Zoltán

OC
57.062 OSZK

A recski kényszermunkatábor

The map displays the following locations and features:

- Towns and Villages:** Recsk, Somrét, Kálvária, Kanizsavaró, Láhoca, Győrke, Csákánykő, Zugó, Büköskút, Messzeföld, Juhász.
- Geographical Features:** Recsk Parádudvar, Győrke-tny., Csákánykő, Zugó-vgy., Büköskút, Messzeföld h., Juhász, JUHÁSZ, Országúti völgy, Zala-völgy, S. árhegy, Cseres-t.
- Elevation and Contours:** Contour lines are shown throughout the map, with some peaks exceeding 800m.
- Handwritten Annotations:** Numerous red ink labels are present, many of which are crossed out or written over existing printed text. Examples include "Vörösvár", "Vereságas-b.", "Csákánykő", "Zugó", "Büköskút", "Messzeföld", "Juhász", "Országúti völgy", "Zala-völgy", "S. árhegy", "Cseres-t."

5174 OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

~~5174~~

~~2A-90~~

OC 57.062

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
<u>II 2384 / 1382</u>
LELTÁRI SZÁM

A recski kényszermunkatábor

*A szó tiéd, a fegyver az enyém.
Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem.
Ninive nem él örökké.*

Babits: Jónás könyve

Prolóógus

A Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályának nyomozói 1948 szeptemberében tartóztatták le a barátomat. A már akkor is szokásos módon: az éjszaka csendjét nem zavarták meg holmi csengetéssel, egyszerűen betörték a lakása ajtaját, kirángatták az ágyából és félig öltözötten elhurcolták. Két nyomozó a lakásban maradt. A barátom feleségét, két kicsinyével együtt az előszobába zavarták, majd felforgatva mindent, összeszedték a található leveleket, feljegyzéseket, a nekik gyanúsnak tűnő papírokat, ezeket egy zsákba gyömöszölve, egyikük elvitte. A másik nyomozó a lakásban maradt. A halálra ijedt, hálóingben fagyoskodó asszonymal közölte, a lakást nem hagyhatja el, látogatót nem fogadhat s nem használhatja a telefont sem; ha csengene, ne vegye fel a kagylót. Azután leült az előszobában, elővette tízóraitját s jóízűen falatozott.

A barátomat szállító dzsipet két másik vette közre, mindegyiken négy-négy géppisztolyos nyomozóval. Az Andrássy út 60-ban átadták az ügyeletes tisztnek, aki felvette a személyi adatait, megmotoztatta, majd egy őrrrel az ügyeletre küldte. Itt arccal a fal felé fordítva várta sorsát. Délajtát szólították. Egy ávós főhadnagy elé vezették, aki megint kikérdezte a személyi adatait, ismételten megmotoztatta. Leültette, megkérdezte, tudja-e miért hozták be az államvédelmi osztályra. A barátom nem tudta. Kémkedésért és összeesküvésért tartóztattuk le — közölte vele a főhadnagy —, jobb, ha mindent beismer, mert a tagadásával csak súlyosbítja a helyzetét. A barátomnak nem volt mit beismernie; az egyik állami hivatal előadója volt, szorgalmas, kötelességtudó munkaerő, aki csak a családjának élt, soha semmiféle politikai mozgalomban nem vett részt.

Napokig tartó verés, kínzás, éheztetés után derült ki, mivel vádolják. Letartóztatása előtt néhány héttel az unokabátyja, az egyik villamossági vállalat elektromérnöke, disszidált, s az ávós főhadnagy szerint fontos államtitkokat vitt magával, közöttük azokat is, amelyeket a barátom adott át neki. A szerencsétlen ember hiába mondta, hónapok óta nem találkozott az unokabátyjával s

azt sem tudta, külföldre távozott, hónapokat töltött az Andrássy út 60 nyirkos pincéjében és a kihallgató szobákban. 1949 január végén felolvastak előtte egy internálási végzést s kiszállították a Buda-déli internálótáborba. Innen később a kistarcsaiba került, 1950 októberében pedig a recski kényszermunkatáborba vitték.

A barátom feleségét három napig őrizték felváltva az államvédelmi osztály nyomozói a lakásában, majd a negyedik napon közölték vele, letartóztatják és beviszik az Andrássy út 60-ba, hogy a férjével szembesítsék. A két gyereket a nagyszülők vették magukhoz. Az asszony 1949 decemberében került elő a kistarcsai internálótáborból; ő is csak a szüleihez mehetett, a lakásukból időközben az államvédelmi osztály beosztottjai mindent elhurcoltak és azt egy belügyminisztériumi tisztviselőnek utalták ki. 1951 júniusában a barátom feleségét szüleivel, gyermekeivel együtt meg néhány batyúval kitelepítették Budapestről; a Hortobágyra vitték őket, ahol 1953 nyaráig, tehát két esztendeig, a rizsföldeken dolgoztak és egy sertéspajtából átalakított rozoga helyiségben laktak, a tető minduntalan beázott, a fal repedésein befújt a pusztai szél.

A barátom 1953 szeptemberében szabadult a recski kényszermunkatáborból. Mielőtt elbocsátották volna, aláíratnak vele egy negyedrétnyi nyomtatványt, amelyen az állt, hogy ha bárkinek is elmondja, hol tartották fogva, államtitok megsértéséért súlyos börtönbüntetésre ítélik. Csendes, türelmes ember volt, nem panaszkodott senkinek. Hiába volt diplomája, csupán egy kerületi vízvezeték-szerelő vállalatnál kapott munkát, kézre adta a szerszámot, árkot ásott és hordta a nehéz vascsöveket.

1956 májusában levelet kapott a régi hivatala személyzeti osztályától, keresse fel őket. Azután közölték vele, hogy kiderült, méltánytalanság érte, s akár azonnal is elfoglalhatja a régi munkakörét. Ha elítélték volna — világosította fel az osztályvezető —, kártérítést is kérhetne, de miután csupán internálva volt, erre nincs lehetőség. Talán majd később — tette hozzá. A barátom elfoglalta a visszakapott munkakörét s nagynehezen egy kényelmetlen társbérletet vásárolt a családjának. Megtörtségéből a forradalom sem tudta felrázni, ki sem ment az utcára a mozgalmas napokban, ott-hon maradt, majd folytatta munkáját a hivatalában.

Úgy vélem, a barátom történetében senki semmi különöset nem talál: ezrek meg ezrek mentek végig a forradalom előtt ugyanilyen, vagy sokkal göröngyösebb úton; mások pedig soha nem érték meg a szabadulást, jeltelen sírokban fekszenek a magyar temetők szélén, árkában. Ám nemrégiben, a recski kényszermunkatáborból való szabadulása után több mint negyedszázaddal, mégis különös dolog történt: barátom, elérvén a hatvanadik esztendejét, nyugdíjazását kérte s kérelmében — fölöttesei nem kis megütközésére — közölte, igényt tart az annak idején ártatlanul rabságban töltött öt esztendejének a beszámítására is. Előbb nem fogadták el a be-

adványt, tanácsolták, mondjon le erről a képtelenségről, majd — látván a makacsságát — arra kérték, csatoljon valamilyen igazolást a rabságban töltött idejéről. A barátomnak ilyen igazolása nem volt, végül is beadványát e nélkül fogadták el. Hetek múltán értesítették, a szóban forgó öt esztendő nem számíthatják be munkában eltöltött időnek. Különben is — mondta szemrehányó hangon az illetékes tisztviselő — ön egy olyan munkatáborra hivatkozik, amelynek senki sem találja nyomát: azt állítja, hogy három esztendőt töltött 1950 és 1953 között a recski kényszerszermunkatáborban, jóllehet megbízható források szerint ez soha nem is létezett.

A barátom elnyűve, fáradtan, küszködve a Recsken szerzett nyavalyáival, ma is szorgalmasan dolgozik. Szeretne munkában tölteni még néhány esztendőt, hogy majd elvegetáljon a magyarországi viszonyok között is szűköös nyugdíjából. Reggelente, munkába menet, együtt utazik az autóbuszon azzal az egykori ávós főhadnaggal, aki 1948 őszén véresre rugdalta s most az egyik kerületi párttitkárság vezető funkcionáriusa. Mélységes — ám fegyelmezett — utálkozással méregetik egymást.

A most sorra kerülő beszámolóm mintegy két évtizede fekszik a fiókom alján. Régen lemondtam arról, hogy közreadjam: miért szaggassam fel a már-már behegedő sebeket? De nem hagyhatom cserben a barátomat, íme a „soha nem is létezett recski kényszerszermunkatábor“ vázlatos története.

A nagy terv

A közhiedelemmel szemben a Magyar Kommunista Párt által 1948–49-ben kidolgozott első öt éves terv nemcsak gazdasági jellegű volt, hanem felölelte az egész magyar élet szovjet mintára való átalakítását. A moszkovita vezetők előtt a zárt, poshadt levegőjű, de nagy álmokat kergető emigrációjuk után végre megnyíltak a korlátlan lehetőségek és az egyéni megdicsőülés kapui. Délibábkergetésük bizonyítéka a nagyjából két esztendő alatt megbukott, túlméretezett első öt éves terv. Ugyanilyen mohók voltak egyéb elképzeléseikkel is. Erőszakoskodásuknak a politikai, társadalmi, közigazgatási, nevelési és egyházi életünk átalakítása terén is ez a magyarázata. Ám hittek abban, hogy a szovjet mintára megszervezendő politikai rendőrség közreműködésével terveiket végre tudják hajtani. Ezért fogtak hozzá 1949-ben a most már önállóvá lett Államvédelmi Hatóság létszámának felduzzasztásához, hatáskörének szinte mindenre való kiterjesztéséhez. Az újoncok verbuválását a hadsereg politikai tisztjei és a pártszervezetek titkárai végezték, kiszemelvén, biztatván a megbízható személyeket.

Az ÁVH-s újoncok kiképzése részben Budapesten, részben a

vidéki városokban folyt, az őrszolgálatra való kiképzésben részt vettek az akkor már ugyancsak a politikai rendőrséghez tartozó határőrség egységei is. A drákói szigorral végrehajtott kiképzés lényege a feltétlen, vak engedelmességre való előkészítés volt. Az inkább csak agymosásnak nevezhető elméleti oktatás főként a szolgálati szabályzat és a marxista-kommunista szövegek besúlykolásából állt. A politikai nevelőtisztek rendszeresen tartottak előadásokat olyan esetekről, amelyek tárgya a nép ellenségeinek káros tevékenysége és az ellene küzdő ÁVH-sok hősiessége volt. A történetek mindig azzal végződtek, hogy a szabadságát a nagy Szovjetunió jóvoltából elnyert magyar nép ellen vétők megkapták méltó büntetésüket, s hogy ezt vagy azt a bajtársat soron kívül őrmesterre, netán éppen alhadnaggyá léptették elő. Elmondhatjuk, az újonctanfolyamokról kikerülő ÁVH-sok valamennyien az agyukban hordozták a marsallbotot.

Az Államvédelmi Hatóság így feltöltve létszámát, 1950 tavaszára készen állt az egyik igen jelentős és jó előre kidolgozott terve végrehajtására: a büntető- és letartóztató intézetek átvételére. A Magyar Kommunista Párt főtitkárságáról később kiszivárgott hírek szerint ezt nem csupán biztonsági okok miatt határozták el, hanem az ÁVH már 1949-ben terveket készített arra, hogy az első ötéves terv nagyobb munkálataihoz, építkezéseihez, gátépítésekhez, bányákhoz hány őrizetében lévő rabmunkást bocsát majd rendelkezésre. Ha jól megvizsgáljuk az első ötéves terv munkaerő- és bérszükségletét, ez nyilvánvalónak is látszik: rabszolgamunka bevezetése nélkül ezeket kielégíteni aligha lehetett volna.

Ezt a tervet egyébként már korábbról is nyomon tudjuk követni. A szénbányavállalatokhoz kirendelt államosítási biztosokkal együttműködő kommunista funkcionáriusok már 1946-ban — a bányászati szakértőkkel szemben — tiltakoztak az ellen, hogy a viszonylag alacsony kalóriaértékű barnaszén adó észak-borsodi bányauzemeket leállították. Azzal érveltek, hogy ezekben a bányákban a már korábban elfogadott tervek szerint elítélteket fognak dolgoztatni s így a termelés gazdaságos lesz. Ezeket az üzemeket nem csukták be, jóllehet a termelési költségük gyakran az országos átlag háromszorosa, négyeszerese volt.

Az ÁVH rohamegységei elfoglalják a kistarcsai internáló tábor

1950. május 5-e hajnalán szokatlan zajra, mozgolódásra ébredtem a kistarcsai internáló tábor 2. számú épületének emeleti saroktermében. Négy óra lehetett, a szokásos őrsváltás ideje. Az emeleti priccsemről az ablakon át kiláttam a tábor főkapujára s az ettől jobbra lévő őrtoronyra s számtalanszor figyeltem meg az őrsváltást, amely rendszerint minden hang nélkül ment végbe.

Ám ekkor mintha fojtott hangú parancsszavakat hallottam volna. Nemsokára az addig őrségben álló, szürke ruhás rendőr helyett két tányérsapkás, állsziyas ÁVH-st pillantottam meg, ahogy az őrtorony könyöklőjére támaszkodva, az épületek felé irányították a géppisztolyukat. Még talán nem is derengett, ám a környező lámpák jól megvilágították az őrtornyot, a szemem nem káprázott: két ÁVH-s állott őrségben! Kisvártatva hangos ütődéssel szélesre tárult a főkapu s azon túl, az utcán, egy, a kapunyílásnak irányított gépfegyvert vettem észre, mögötte fekvő két ÁVH-sal. Az események gyorsan peregtek. A gépfegyver őrizte kapun egymás után hozta be két-két géppisztolyos ÁVH-s az eddig az őrtornyokban állt és lefegyverzett rendőröket. Kettős sorba állították, majd vagy fél órai várakozás után elindították őket a fogdaépület felé. Aki az ablakokhoz fért közülünk, megdermedve szemlélte a jelenetet. Belém nyilalt a felismerés: az Államvédelmi Hatóság átvette a tábort.

Az addigi, az adott körülmények között elviselhető életünk egészen megváltozott. Az új parancsnokság hermetikusan lezárta a tábort. Beszüntette a gyakran inkább szórakozásszámba vehető munkát, nem írhattunk s nem kaphattunk hozzátartozóinktól levelet, megszűntek a csomagbeadások, a rendszeres havi beszélők. Az ablakokat bemeszelték, ezeket egész nap zárva kellett tartanunk, kivéve azt a félórányi időt, amelyet az udvaron, hátra tett kézzel, lesütött szemmel, némán, az örök rugdalása és ordítózása közben „sétálással” töltöttünk.

Élelmezésünk is leromlott, egykori számításaim szerint a napi táplálékunk nem tehetett ki többet 500–600 kalóriánál, s ezt most már az annak idején hozzátartozóinktól kapott élelmiszerekkel sem pótolhattuk.

Az egykor valamennyiünk által vagy az Andrássy út 60-ban vagy pedig valamelyik ÁVH-s kirendeltségen tapasztalt, intézményes terror köszöntött ránk. A legkisebb vétséget — pl. egyetlen szót séta közben — is kegyetlenül megtorolták: verés, fogdabüntetés járt érte. Megszervezték a besúgószolgálatot, sohase tudtuk, melyik társunk előtt mit mondhatunk, mit nem. Magam egyszer áldozatául estem egy ilyen besúgó provokációjának s hat hétig tartottak kettős fallal szigetelt, minden zajt kizáró magánzárkán; amikor visszamehettem a közös terembe, napokig senki hangját nem tudtam kivenni, csupán egy állandó zúgást hallottam.

Ahogy napról napra fogyott a testsúlyunk, úgy fogyott a reményünk is, valaha szabadon léphetünk ki a tábor kapuján. Teltek a napok, múltak a hónapok, csak a perceket volt nehéz kivárni, szinte mindegyiket külön kellett megharcolnunk, annyira elviselhetetlenek voltak.

Valamikor 1950 augusztusában esetenként 10–15 társunkat szólították, hogy minden holmijával jelentkezzen az ún. ÁVH-s körletparancsnoknál. Ezeket többet nem láttuk viszont, s — valószínűleg

a besúgókon keresztül — azt híresztelték el, ezek szabadultak. Senki se hitte. Nagyjából fel tudtuk mérni, kik azok, akiket kisebb és kik azok, akiket viszonylag nagyobb váddal internáltak annak idején. A „szabadulók“ az utóbbiak közé tartoztak. Találgattuk, hová tűnhettek, eredmény nélkül. Így folyt ez szeptemberben és októberben is, időnként 10–15 társunk tűnt el. Valaki kitalálta, ennyien férnek el egy rabomobilban vagy egy teherautón; kétség-telenné vált, valahová viszik őket.

Elszállítanak bennünket Kistarcsáról

1950. október 25-én valamivel a szokásosnál korábban ébresztettek bennünket s az ÁVH-s őrök kiadták a parancsot, senki sem hagyhatja el a termét. Nemsokára a táborparancsnok százados jelent meg egy főhadnagy kíséretében s az utóbbi egy ívről neveket olvasott fel, köztük az enyémet is. Maguk szabadulnak — mondta könnyedén a főhadnagy. Nem hinném, bárki is akadt volna közöttünk, aki ezt el is hitte. Az őrök levezettek bennünket az udvarra és arccal a fogdaépület fala felé állítottak, majd szinte egyenként bezavartak a beszélő nagy termébe. Addig sohase látott ÁVH-sok fogadtak itt bennünket, ordítózással, rúgással, derékszíjjal való veréssel. A magunkkal cipelt holmijainkat egy nagy halomba rakták, majd meztelenre vetkőztettek valamennyiünket. A levett ruháinkat frissen kopaszra nyírt rabok egy másik halomba vitték, ahogy itt is, ott is csattant egy-egy derékszój valamelyik lassabban vetkőző társunk hátán, fején.

A terem egy másik részében ruhakupacok sorakoztak egymás mellett. Mindegyikünknek egy-egy ilyen kupac elé kellett állnunk, majd parancsot kaptunk, öltözzünk át. Magunkra kapkodtuk az ócska, piszkos, míniummal széles piros csíkokkal megfestett, katonai vagy ávós posztóruhát, a rendszerint összeszáradt kiselejtett bakancsot, sapkát, köpenyt. Kaptunk még egy csajkát, egy kanalat és egy zsebkendőnyi vászondarabot. Azután a táborparancsnok elrendelte a motozást: senki mást azonkívül, amit ott kapott, nem tarthatott meg. Ha találtak valakinél valamit, azonnyomban véresre verték.

Így átöltözve, halálra ijedten álltunk a teremben, valamennyiünk előtt vésteljesen derengett fel a jövőnk. Késő este lehetett, talán tizenegy óra, amikor egy ávós őrnagy jelent meg s közölte velünk, hogy nincs semmi okunk az ijedelemre, mert innen csupán munkára visznek bennünket. Nem visznek ki bennünket az országból — mondta —, hanem csupán egy, Budapesttől nem távolabb, mint száz kilométerre lévő helyen dolgozunk majd s biztosíthat bennünket, hogy ha jól végezzük a ránk bízott munkát, három hónapon belül mindenki a családja körében lesz. Azután géppisztolyos ÁVH-sok

sorfala között a már várakozó teherautókhoz vezettek bennünket, ezekre kellett tizesével felugrálnunk. A ponyvával letakart teherautó hátuljában két ávos géppisztolyt, másik kettő karabélyt szegezett ránk.

Némi várakozás után a teherautó elindult velünk. Mint a tenyeremet ismerem a vidéket, így csakhamar észrevettem, a miskolci műútra fordultunk. Elértük a gödöllői hajtúkanyart, elhagytuk a helyi érdekű állomást és valahol a községen túl, a vasúti töltés mellett álltunk meg. Az ÁVH-sok leparancsoltak bennünket s álltunk sorban a ránk szegezett fegyverekkel szemben. Csak később vettem észre, hogy fent a vasúti töltésen egy igen hosszú tehervagon-szerelvény állt. Ezekbe a vagonokba vertek fel bennünket. Nem tudom, egybe-egybe hány társunk jutott, én negyed magammal kerültem egy ilyen vagon egyik végébe, míg a másik végén négy ávos vigyázott bennünket a vagon közepén világító viharlámpa imbolygó fényében. Egy idő után elindult a szerelvény. Kelet felé. Még mindig mehetünk a Szovjetunióba, villant meg az agyamban. Minden idegszálamat megfeszítettem, hogy tudjam, hol járunk. Valamikor hetente utaztam ezen a vonalon, szinte minden váltót, kitérőt ismertem. Jóllehet nem láttam ki a vagonból, sikerült nyomon követnem a szerelvény útját. Azt is biztonsággal állapíthattam meg, hogy Kál-Kápolnánál a szerelvény másik végébe kapcsolták a mozdonyt s megindultunk Verpelét felé. Már derengett a hajnal. A vagon egy kis repedésén keresztül felismertem a Tarna-patak hídját, néhány perc múlva megállt a szerelvény. Kívülről nyitották ki a vagon ajtaját s mi leugráltunk a szerelvény mellé; előttünk, mögöttünk géppisztolyos, karabélyos ÁVH-sok álltak lövésre készen. Egy bőrkabátos százados lovagolt fel és alá a soraink előtt. Nemsokára százával álltunk az állomás térségében; mi, a piros csíkos ruhába öltöztetett rabok, de százával álltak körülöttünk az ÁVH-sok is. A szemem az előttem lévő épület homlokzatára tévedt, ott volt a szokott helyén a felírás: Recsk-Parádfürdő. Hát nem a Szovjetunió, villant az agyamba, hanem a recski ércbánya lesz az új otthonunk. Azután emlékeimbe idéztem a pár esztendővel korábban látott ércbánya elhanyagolt, víztől csepegő, rézgálicszagot árasztó járatait.

Nem volt sok időm a tűnődésre. Az ÁVH-sok három nagy csoportra osztottak bennünket, ötös sorokba állítva. Abban a csoportban, amelyikbe én jutottam, vagy százötvenen lehettünk. Körülöttünk gépfegyveres, távcsőves karabéllyal felszerelt ÁVH-sok nyüzsögtek. Lehettek legalább százan.

Míg a másik két csoport az ordító ÁVH-sok gyűrűjében az állomás térségében maradt, minket elindítottak dél felé, a Mátra gerince irányába. Tehát nem a recski ércbányába visznek bennünket, könnyebbültem meg, mert az északra van. Előbb gyors lépésekkel haladtunk a völgyön át a Csevice-patak felé vezető dűlő-

úton, majd árkon-bokron keresztül, parlagon, még be nem szántott tarlón, friss szántáson kergettek bennünket futólépésben az ÁVH-sok. Volt, aki felbukott, volt, aki összeesett: ezeket felrángatták és futásra nógatták a puskatussal. A bőrkabátos százados a sarkunkban ugratott a lovával, legázolással fenyegetve a lemaradozókat. Kutyaugatást hallottam, akkor vettem észre, hogy valahonnan pórázon vezetett kutyákkal újabb ÁVH-sok tűntek fel. Ezek valószínűleg a már előre kijelölt úton várakozhattak ránk. Most már a kutyák vették át a hátul botladozók nógatását, időnként belemarva egyikünk-másikunk lábikrájába. Végre megint egy útra értünk a hegyre való rohanás után s egy, részben nyers, kergét meghagyott fából ácsolt kapu előtt álltunk meg. A százados éppen közelemben nézte meg a karóráját, elégedetten kiáltott oda az egyik ávós őrmesternek: nem rossz, harmincegy perc! Ennyi idő alatt tettük meg a mintegy négy kilométernyi utat.

A kapun belülről, akár egy népes fogadó bizottság, számos ávós tiszt és két polgári ruhás férfi jött elénk. Az egyik tisztnek, talán a parancsnok lehetett, a bőrkabátos százados jelentett valamit; míg az egyik, igen nyeglének tűnő, rókaarcú hadnagy gúnyos mosollyal szemlélt bennünket, néha meg-megállva valaki előtt. Legalább ötször számoltak meg bennünket, amíg belülré jutottunk a kapun. Katonás sorokban, egyszerre lépve, de inkább vánszorogva mint masírozva érkeztünk meg egy szögesdróttal, őrtornyokkal körülvett hegyi táborba. Akkor még nem sejtettük, hogy csak három esztendő múltán hagyjuk el: már azok, akik túléltek.

Hol volt a recski kényszermunkatábor?

A „megbízható források szerint soha nem is létezett” recski kényszermunkatábor az Északi Középhegységünkhöz tartozó Keleti-Mátra északi oldalán feküdt, az északi szélesség 47. foka, 53. perce és a keleti hosszúság 20. foka, 7. perce metszette. Pontos helyét meghatározhatjuk úgy is, ha Magyarország térképén a Kékestető és Sirok község, meg Parádfürdő és Kisnána között húzunk egy-egy egyenest: ezek a tábor területén keresztezik egymást.

Am ha így körülményesnek tűnnék a földrajzi meghatározás, adódik egy sokkal egyszerűbb lehetőség is: a budapesti Kartográfiai Intézet által 1957-ben kiadott, a Mátra hegységet ábrázoló, ÁFTH 83/1957. számú, 60 000-es léptékű turistatérképen a tábor helye világosan fel van tüntetve, ahogy azt az olvasó a mellékelt térkép-részletről láthatja is. A később kiadott térképekről a tábor kerítés-jelzését törölték, csupán az erdőírtás, a tábor területén létesített kis tavak és a Csákánykőhöz vezető, általunk épített, kanyargós út jelzését hagyták meg.

A tábor területe korábban a Barkóczy család birtokához tarto-

zott; juhtenyészetük volt itt. A terjedelmes juhhodály és egy kisebb lakóház maradt ebből a táborra az északi kerítésénél emelkedő dombon. Valamivel délebbre kisebb patakok, vízmosások szabdalta keresztvölgy húzódott, majd a terep egyenletesen emelkedett a tábor déli végét lezáró, mintegy 500 méter magas sziklacsúcsig, a Csákánykőig. A néhol oszloposan formálódott andezitből álló sziklatömeg, valójában részben már lepusztult vulkáni dugó, északi oldala leomlott, vagy a nedves agyagrétegeken a mélybe csúszott s így egy mintegy száz méter magas, 250–300 méter széles, majdnem egészen merőleges sziklafal képződött. Ez utóbbi szinte kínálta magát kőbánya-nyitásra.

A Csákánykő közelében több hasonló, a korábbi takarórétegeitől már megszabadult andezit-csúcs található. Az első ötéves tervben ezek közül jó néhányat, közöttük a Csákánykőt is, kiszemeltek bányanyitásra. Elsősorban útburkoló anyaghoz akartak így jutni. Úgy tervezték, hogy ezeket a kőbányákat sodronykötélpályával kötik be a Recsk—parádfürdői vasútállomás közelében építendő rakodóhoz. E nagyarányú tervet másként, mint kényszermunkások alkalmazásával nemigen tudták volna végrehajtani, s különösen nem az első, főként építkezéssel, előkészítéssel töltött időkben. A környék népessége aránylag ritka, a rendelkezésre álló munkásokat lekötötte a parádi üveggyár, a recski ércbánya és a valamivel távolabb lévő szénbányavidék.

Vannak, akik állítják — közöttük olyanok is, akik bizalmas információkhoz juthattak —, hogy ezeket a kényszermunkatáborként kezelt bányákat az Államvédelmi Hatóság — szovjet mintára — büntető, vagy éppen megsemmisítő táboroknak szemelte ki. Nekünk, akik meg- és túlélünk a recski kényszermunkatábor szörnyűségeit, efelől nemigen van kétségünk.

Az első napunk a táborban

Ez 1950. október 26-a volt. A kapun áthaladva, egy nagyobb tisztáson állítottak meg bennünket. Ekkor, mintegy üdvözlésünkre, megeredt az eső, hogy azután két és fél hónapig egyfolytában esék. ÁVH-sok légiója lepett el bennünket, valamennyiünket megint tüzetesen megmotoztak; voltak, akiket a zuhogó esőben meztelenre vetkőztettek. Majd amikor a másik két csoport is megérkezett a táborba, megkezdődött a barakkokba való szétoztás. Ám közben már láthattunk valamit a tábor életéből: hozzánk hasonlóan öltözött, sovány, nyúzott arcú embereket láttunk hatalmas rönköket, jókora szikladarabokat cipelni, mögöttük ordító ÁVH-sokkal. Volt közöttük olyan csoport, amelyik rohanvást vitt valamilyen

anyagot ágakból eszkábált hordsaroglyán. Időnként megálltak, s harsány hangon kiáltották: felügyelő úr, engedélyt kérek a továbbmenésre. Előbb nem láttuk ezeket az ÁVH-sokat, majd felfedeztük őket hol egy fa, hol egy bokor lombjai között. Mindenütt géppisztolyos ÁVH-sok voltak, a szerencsétlen társaink pedig mint a hangyák rohangásztak közöttük cipekedve, szinte látszólag értelmetlenül. Nemsokára megoldódott a Kistarcsáról eltűntek rejtelege is, egyiküket-másikukat ott láttuk a többiek között.

Mintegy ötszázan érkeztünk meg ezen a napon a táborba, s ahogy később megtudtuk, akkor már vagy 150-en előztek meg bennünket. Ezek egy részét Kistarcsáról hozták ide, másokat pedig a budapesti toloncházban fogva tartott, júliusban letartóztatott szociáldemokraták közül. Voltak olyanok, akik megérkezésünkkor már harmadik hónapjukat töltötték a táborban. Ők építették a tábor szögesdrótkerítését, az őrtornyokat és felhúzták már az első barakksort is, meg néhány, más épületet. Amíg az egyik elkészült barakkba nem költözhetek be, a juhhodályban aludtak, ugyanazon az almon, amelyen korábban a kullancsokkal fertőzött juhok.

Az elkészült barakksor négy, egyenként húsz méter hosszúságú, nyolc méter szélességű barakkból állott. Falai kívül félbe hasított fatörzsekkel, belül egy sornyi téglával voltak burkolva, teteje hornyolt cserepekkel volt fedve. Én 160-ad magammal a 4. számú barakkba kerültem, ennek akkor még nem volt padlása és a selejtes cserepek résein kiláttunk az égre. A barakk két oldalán emeletes, viszonylag vékony, girbegurba ágakból készült priccssor húzódott, ezek felett néhány, erős dróthálóval ellátott, a kinti világosságot alig-alig beengedő ablakkal. Két-két ember kapott egy-egy szalmazsákot, első dolgunk volt ezt a barakkba hordott, vizes, már-már rothadó szalmával úgy-ahogy megtömni. Ezeket helyeztük el a priccseken a kapott egy-egy vékony, durva pokróccal. A fejrészhez tettük a csajkánkat, a kanalat és a darabka vászonrongyot: berendezkedtünk Recsken.

Estére kaptunk vacsorát, babfőzeléket és egy kis cipót. Éhesek voltunk, másfél napja nem ettünk, mohón faltunk fel mindent. Úgy kilenc óra tájban két ávos létszámot tartott a barakkban s levethettük a csuromvizes gönceinket s lefekhettünk a fele annyi ember számára is szűk priccsekre. Hiába nem aludtam az előző éjszaka, most sem jött álom a szememre: a vékony, időközben átnedvesedett takaró alatt fáztam, szinte vacogott a fogam. Fölöttem lyukas volt a tető, csurgott rám az eső. Ez volt az első recski napom, 1950. október 26-a.

A táborról mellékelt vázlatom nem lehet egészen pontos, hiszen ha gondosan is, de csupán emlékezetből, egykori sorstársaim helyesbítésével készült. Amint a vázlat mutatja is, a többszörös szögesdrótkerítés egy szabálytalan, észak-déli irányban megnyúló hatszöget fogott közre, átlagos hossza 1200 méter, szélessége mintegy 600 méter volt, így a területe nem egészen háromnegyed négyzetkilométert tett ki. A vázlaton — hely hiányában — nincs feltüntetve a tábor kerítésén kívül, a délnyugati oldalon épített robbanóanyag-raktár. Az ÁVH-sok lakókörelete a tábor északi részén volt elhelyezve a parancsnoksággal együtt. Az első időkben itt volt a fogdának használt, földbe vájt bunker is. Ezekről délre, túl az általunk létesített kis tavakon, állt a két barakksor a konyhával, meg itt voltak a műhelyek is, valamennyi együttesen és külön-külön is bekerítve kettős szögesdrótkerítéssel. A barakkjainktól valamivel távolabb volt a kórház-barakk, a fogdaépület, a mosoda és egy kisebb, a kedvezményeket élvező, soraink közül kikerülő brigádevezetők, normások lakóbarakkja is.

Maga a bánya, a kőfejtő, a tábor déli részén volt, a már korábban leírt Csákánykő északi oldalán. Itt néhány kezdetleges műhelyépület állt, majd itt épült fel a sodronypálya feladóállomása is.

A mintegy három méter magas, a tábort körülvevő, kettős szögesdrótkerítés mentén álltak, egymástól ötven méternyire, magas lábakon az őrtornyok, míg a tábor területén belül három, rendszerint géppuskával ellátott, magas-figyelő épült. Ezeken körben forgható reflektorok voltak felszerelve. A kerítés mentén elhelyezett lámpák éjszaka is nappali fénnel világítottak.

Egy időben, 1952 folyamán, néhány hónapon keresztül létezett egy fióktábor is, az ún. alsó tábor, a Recsk község közelében lévő, a térképvázlaton Somrétnek nevezett helyen. Itt felváltva tartózkodtunk, amikor a Recsk—Sirok közötti műutat áthelyeztük s új hidat építettünk a Tarnán, hogy az út ne keresztesse a vasútvonalat. Ez a tábor is körül volt véve szögesdrótkerítéssel, néhány őrtoronnyal s itt magunkat bekerítve dolgoztunk, ám korántsem volt annyira biztosítva szökés ellen, mint a másik. Az itteni jobb bánásmódnak is ez lehetett az egyik magyarázata.

A tábor létszáma

Az 1950 júliusától október végéig a táborba szállított mintegy 150 rab után a mi 500 fős csoportunk következett október 26-án, majd 1951. január 5-én újabb 500 fő érkezett Kistarcsáról. Az utolsó csoportot, a mintegy 150 főt kitevő hatvani vasutasokat, viszonylag igen későn, 1953 kora tavaszán hozták Recskre. Ez

utóbbiakat egy különálló barakkban helyezték el, munkára nem vitték őket s velük soha nem is találkoztunk. E számításunk szerint a kényszermunkatábor legnagyobb létszáma 1300 fő lehetett.

A táborból a végleges, 1953 őszén bekövetkezett felszámolás előtt két ízben szabadultak rabok: 1951 karácsonyán mintegy harminc, míg 1953. március 8-án 120 társunk hagyta el a tábort. Sem az első, sem a másik szabadulás igazi okára nincs magyarázatunk. Ezeket azzal a feltétellel engedték el, hogy szabadulásuk után soha senkinek nem szólnak arról, hol tartották őket fogva. Jellemző az akkori időkre, hogy az első csoportnál, az 1951 végén szabadultaknál, ez a figyelmeztetés be is vált, nem tudunk arról, hogy ők bármelyikünk hozzátartozójának hírt vittek volna felőlünk. Ám az 1953 tavaszán szabadultak közül elég sokan beszámoltak Recskről, főként a szovjet diktátor halála után.

Szólnunk kell arról is, milyen volt a Recsken fogva tartottak társadalmi összetétele. Úgy hiszem, a legnépesebb csoportot a magyar középosztály műveltebb, opportunizmusra nem hajló tagjai adták, a többiek a magyar társadalom minden rétegéből származtak. A szociáldemokraták között föltétlenül nagyobb volt a szakmunkások aránya; de akadtak közöttünk munkások szép számmal, akik soha semmiféle párthoz nem tartoztak. Elég sok, akkor különösen kuláknak nevezett középparaszt is akadt, meglehetősen népes volt az egykori katonák csoportja is, míg az egyházak papjait megkímélték Recsktől. Akadtak bőven úgynevezett gyökértelen elemek is, kétésszerű egzisztenciák, akik mindig mindenre kaphatók voltak: ezekből kerültek ki az ÁVH-sok legmegbízhatóbb besúgói. A Magyar Kommunista Párt volt tagjai, a rendőrség, az egykori államvédelmi osztály és az Államvédelmi Hatóság kegyvesztett tagjai is képviseltették magukat: ezek — mégis csak bennfenteseknek számítván, különféle beosztásokhoz jutva — gyakran kegyetlenebbül bántak velünk, rabtársaikkal, mint maguk az ÁVH-sok.

A munkaviszonyok

Azzal kell kezdenem, hogy a munkaviszonyok majd végig elviselhetetlenek voltak: a nyilvánvalóan erre kioktatott ÁVH-sok még a legkönnyebbnek tetsző munkát is valóságos emberkínzássá tudták varázsolni. Ez az egyik bizonyítékunk arra, hogy a recski kényszermunkatábor elsősorban fenyítő, büntető intézmény volt, ahol nem a munkateljesítmény, hanem a munkát végzők szenvedése volt a cél. A táborban fogva tartottak között talán két ember akadt, aki valaha is dolgozott kőbányában, tehát az elvégzendő munka mindenki számára új volt; különösen új volt azoknak, akik egész életükben soha semmiféle fizikai munkát nem végeztek. Olyan normakövetelményeket szabtak meg, amelyeket eredetileg

jól felszerelt kőbányákban dolgozó szakmunkásokra alkalmazták. Szerszámok híján gyakran pusztá kézzel végeztünk földmunkálatokat, bontottunk a hegy oldalából szikladarabokat. Amikor már szerszámokat kaptunk, ezek minősége csapnivaló volt, a nyelük nyers, nehéz, minduntalan feltörték a kezünket.

Mind a törésre szánt, mind pedig a megtört köveket nyers fából készült hordsaroglyán szállítottuk, ezek üresen is elviselhetetlenül nehezek voltak. Amikor később talicskákat kaptunk, főként az útépitéshez, ezek is olyan ormótlanak, nehezen tolhatók voltak, hogy üresen is kinszenvedést okoztak. A gyakorlatlanságunk, a rossz munkaszervezés és a nem megfelelő szerszámok miatt igen sok volt a baleset. Különösen sokan kaptak inhüvelygyulladást a sokszor napi tizenkét óráig tartó kötöréstől; ezek között számosan akadtak olyanok, akik megbénult ujjakkal hagyták el Recsket.

Amíg a táborba érkezésünk utáni első két és fél hónapban az egyre szakadó vagy szemetelő esőtől szenvedtünk munka közben, később a rendkívüli hidegtől. 1951 január végén váratlanul nagy, legalább tizenöt fokos hideg köszöntött ránk a Kárpátok felől lezúduló, csontig hatoló széllel. Hiába vertük kalapácsunkkal a követ, az avított, semmit nem érő zubzonyunkban, nadrágunkban, talpavált bakancsunkban egész nap fagyoskodtunk.

Emlékezvén a recski munkaviszonyokra, azt hiszem a legelviselhetlenebb volt az 1951–52 telén végzett útépités, annak a kanyargós útnak az építése, amelyet olyan hűen ábrázolnak a későbbi turistatérképek. Ahogy haladtunk előre az út építésével, úgy kerítettük be magunkat szakasról szakaszra bakokra szegelt szögesdróttal. Ezeket a bakokat a hátunkon cipeltük s amire egy-egy szakasszal végeztünk, tépett ruhával, vérző kézzel, fejsérülésekkel foghattunk a napi munkához. Miután siettették az út megépítését, hihetetlenül nagy volt a hajsza. A legnagyobb hóviharban, hidegben sem hagyhattuk abba a munkát, számosan ekkor szereztek egész életükre különféle betegségeket. Én ekkor ún. alapköveket raktam le az útra, a frissen tört, érdes felületű kövek a megmerevedett ujjaim végéről lecsiszolták a bőrt s hónapokon keresztül szemlélhettem az eleven húsomat. Ekkor a hajnali sötétben indulunk munkára és csak este tértünk vissza az ugyancsak melegre vágyó ÁVH-sok ütlegelésével gyorsabb iramra nógatva a táborba. Ám minket ekkor is csupán a hideg barakk fogadott. Miután a táboron kívül dolgoztunk, ekkor nem kaptunk ebédet sem: kétszer ettünk naponta, reggelire a szokásos, kávénak nevezett meleg folyadékot, némi kenyeret s vacsorára valamilyen híg főzeléket.

Az ÁVH-sokat soha ki nem elégtítő munkateljesítmény növelésére a parancsnokság különféle módszereket alkalmazott. Először az ún. félkosztal kísérleteztek: aki nem végezte el a kiszabott munkát, az csupán a fél ételjárulékát kapta meg: fél adag reggelit, fél adag kenyeret, fél ebédet s fél vacsorát. Ettől sem javult meg a

munkateljesítmény, hiszen az így csontra-bőrre fogyott, legyengült rabok még kevesebbet teljesíthettek. Azután bevezették a fogdabüntetést: a gyenge munkásokat éjszakára fogdára vitték s ott az ügyeletes ÁVH-sok kínozták őket, de semmiképp sem alhattak. Ezeknek sem javult meg a munkateljesítményük. Majd egy arcátlanul szemérmetlen tervet agyalt ki a parancsnokság. Kihirdették, hogy aki egy bizonyos mennyiségű követ bizonyos ideig naponta megtör, az levelet írhat a hozzátartozóinak. Ekkor már több mint egy esztendeje semmit sem tudhattak felőlünk a szeretteink, érthető hát, hogy számosan vállalkoztak erre a kecsegtető ajánlatra; ám olyan magas volt a követelmény, hogy csak kevesek érdemelték ki a levélírás jutalmát. Talán vagy tíz ilyen, akkor szerencsésnek ígérkező társunk akadt, akikkel valóban egy vasárnap délután megíratták a levelet. Egészen természetesen, ezeket a megírt leveleket soha el nem küldték a címzetteknek.

A napi munkaidő — az utolsó hónapok kivételével — látástól vakulásig tartott, a hét valamennyi napján. Csak talán az utolsó esztendőben változott ez meg, amikor vasárnap csupán ügynevezett hatósági — valójában fenntartó jellegű — munkát végeztünk. Gyakran ez semmivel sem volt könnyebb mint a kőtörés, vagy az útépítés.

Valamikor 1951-ben a táborparancsnok kihirdette, hogy ezentúl a munkánkért fizetést kapunk. Ahogy később megtudtuk, ekkor vonták be a recski kényszermunkatábor is a KÖMI — Közmunkák Igazgatósága — keretébe. Ennek a valójában az Államvédelmi Hatósághoz tartozó szervnek számolták el a végzett munkánkat. Az egyéni teljesítményekért járó bérből levonták az élelmezésünk, örzésünk költségeit, majd tartalékoltak belőle valamennyit arra, hogy szabadulásunkkor megkapjuk s ha maradt valami, akkor ebből vásárolhattunk: így egyesek néha-néha hozzájutottak némi élelmiszerhez, WC-papírhoz. A KÖMI részére készülő munkateljesítmény-kimutatásokon sem szerepelhetett a nevünk, ekkor kaptunk valamennyien egy betűből és egy számból álló egyéni jelet, jómagam a H—49 jelre hallgattam e kimutatásokban, lévén a H-brigád 49. tagja az ábc-rendbe szedett névsorban. Mint érdekességet írom meg az utókornak, egy ilyen kimutatás indigós másolatát, olyat, amelyiken a nevek is, a jelek is szerepeltek, egy szerencsés véletlenből folyó alkalom során, az egyik társunk segítségével, a tábor területén egy nagy szikla alá ástam el fenyőszurokkal szigetelt konzerves üvegben. A kimutatásban mintegy ezer név szerepel. Ma már kevésbé hiszem, mint akkor, hogy ennek bármi értelme is volt.

A Közmunkák Igazgatóságának két munkavállalóját láttuk rendszeresen a táborban. Az egyik a részeges, primitív, palócos beszédű robbantómester volt, aki maga is verte a rabokat. A másik, egy magát főmérnöknek hivató alkalmazott, aki ugyan senkit sem vert

meg, de engem megveretett az ÁVH-sokkal és a forradalom után az Egyesült Államokban talált „menedékre”. Ma is itt él állítólag valahol Kaliforniában.

Az élelmezésünk

Ma sem tudnám megmondani, mi volt a legelviselhetetlenebb Recsken: az embertelen kényszermunka, az állandó ütés-verés, vagy a tudatos, minden képzeletet felülmúló éheztetés. Recsken nem voltunk éhesek — ami végeredményben elviselhető jelenség —, hanem éhezünk: nem a gyomrunk követelte az ételt, hanem a kegyetlen munkával kiszipolyozott sejteink ordítottak a nap huszonnégy órájában az élelemért.

A recski túlélésünk példája — azoké, akik nem haltunk éhen — meghazudtolja a biokémikusokat: számításaik szerint az éveken keresztül napi 900—1000 kalória értékű ételmen végzett nehéz testi munka valamennyiünket a sírba kellett volna vigyen.

Ez az embertelen éheztetés ártott talán a legtöbbet, ez alacsonyított le egyeseket tolvajokká, készítette ezeket mások kenyerének elorzására, ez tett sokakat besúgóvá, társaik rendszeres elárulójává. Nemcsak csontra-bőrre fogytunk le valamennyien, hanem a fehérje- és vitaminhiány miatt különféle betegségekbe estünk. Testünk tele volt furunkulusokkal, gyulladt ínnyel, laza, gyakran kihulló fogakkal vészeltünk át hónapokat. Mindent elköveltünk, hogy hiányos táplálkozásunkat pótoljuk: elloptuk az ÁVH-soknak nevelt sertések moslékját, a lovak abrakját, kiszedtünk a szemétből minden megehető hulladékot. Jóllehet tiltották és súlyos fogdabüntetés járt érte, a tábor területén felkutattunk minden gyomorba küldhető növényt: ettük a zsenge fenyőtűket, a sóskát, a madársóskát, a fiatal bükkhajtásokat C-vitamin pótlására, megettük a zöld, vagy félig érett kökényt, vadkörte, a vadrózsa szirmát, később még zöld gyümölcsöt, a madárberkenyét, az útépítésnél a felszínre került — valóban fehérjedús — mogyorós lednek gumóját s kísérleteztünk, bár tudtuk, emészthetetlen, a tölgyekkel is. Voltak, akik nem tudtak ellenállni a különféle gombáknak, egyik társunk bele is halt. Akadt, aki jóízűen fogyasztotta el az eleven csigát; másvalaki a kovácsműhely tüzen félig pirított szalamandert, mókust evett. Egy időben a kalapács feltörte kezünk puhítására faggyút osztottak ki: nem törődünk a sajgó sebeinkkel, inkább megettük. Később homokkal keverték, hogy ezt ne tehessük, ám akkor is megettük.

Főtáplálékunk — ha nem is mindennapi — a kenyérünk volt. Az időről időre változó mennyiségű, és mindig kevés, kenyéradagunk híján valamennyien éhenhalhattunk volna.

Egészségügyi helyzetünkre az volt a jellemző, hogy rendkívül sok volt mindig a beteg közöttünk és igen kevés a gyógyítási lehetőség. A közülünk való rab orvosok, ha módjukban állt, mindent megtettek a betegek gyógyítása, életük megmentése érdekében. Nemcsak a szegényes kórházi felszerelés okozott számukra nehézséget, hanem akadályozta munkájukat maga, a kórház parancsnoka is. Ez a korábban őrmesteri, majd pedig alhadnagyi ranggal tetszelgő ÁVH-s valamikor az Andrássy út 60 borbélyja volt, felette műveletlen, tudálékos alja-ember. Ha valaki betegen levánszorgott a kórházba, nem az orvosok döntötték el, mehet-e munkára vagy sem, hanem ez a kórházparancsnok. Ő döntötte el azt is, kinek adhatnak gyógyszert, kinek nem. Számtalan esetben kivette valamelyik társunk furunkulusát felvágó orvos kezéből a kést és ő folytatta a műveletet: nemcsak a kórház teljhatalmú parancsnokának tartotta magát, hanem főorvosának is. Az orvosokkal kényekedve szerint bánt. Egy alkalommal valamiért megharagudott az egyetlen fogorvosunkra s kiküldte a kőbányába, ahol a nagykalapáccsal törettette vele a követ, hogy a finom, szájsebészi munkára begyakorolt kezét tönkretegyje. Amíg a fogorvosunk a bányában törte a követ, hiába fájt a fogunk, nem akadt, aki kihúzza. Mert csak erről lehetett szó: néhány fogón kívül a kórház más fogászati műszerrel, berendezéssel nem rendelkezett. Fogkefénk, fogkrémünk nem volt, így fogápolásra sem adódhatott lehetőség. Mindez, az elégtelen táplálkozással súlyosbítva a helyzetet, tönkretette valamennyiünk fogát. A lyukas, megszuvasodott, gyakran begennyedt fogunknak más orvossága mint a kihúzás, nem lehetett: számosan közülünk fog nélkül hagyták el Recsket.

Gyógyszere a kórházunknak alig volt, legfeljebb ha aszpirinhez juthattunk. A komplikáltabb esetek előtt az orvosaink tanácsatanul álltak, semmi lehetőségük nem volt a segítségre. A reménytelen betegeink nem haltak meg a recski kényszermunkatáborban, hanem rendszerint a váci fegyház kórházában: az Államvédelmi Hatóság földi életükben utoljára még megautóztatta őket.

Hiányos tisztálkodásunk ellenére sohase volt tetűnk, ám rengeteget szenvedtünk a bolháktól. Az őrkutyák behordták bolháikat a barakkjainkba, ahol szinte ideális tenyészlehetőséget találtak. Nappal a fűrészporral behintett, döngölt agyagpadlón, éjszaka rajtunk tartózkodtak. Százával, ezrével. Hónapok múltán kaphattunk csupán valamilyen irtószert, azután, hogy az alvatlanság miatt nappal már alig tudtunk mozogni.

Ide kívánczó kérdés: vajon hányan haltak meg a recski kényszermunkatáborban? Mint sok mindenre, erre sincs megbízható adatunk, ám gondos számítás után a Recsken elpusztultak számát mintegy 130–150-re tehetjük, tehát a mindenkori legnagyobb

létszám 10–12 %-ára. Ez talán nem is tűnik soknak, ám ha meg-gondoljuk, Recskre zömmel az életerős, egészséges, fiatalabb le-tartóztatottakat vitte az ÁVH, ez az arány igen jelentős.

Föl kell tennünk a kérdést, hol vannak a halottaink? Nem tudjuk. Recskén az a szóbeszéd járta, hogy a környező falvak temetőiben fekszenek jeltelen sírokban.

A büntetésekről

Többször hangsúlyoztam, a recski kényszermunkatábornak még a többi büntetőintézetéhez viszonyítva is, büntető jellege volt. De az ÁVH ezt a büntetést is tudta fokozni. Már a tábor felállításának első napjaiban megásatták a fogdának használt bunkert s amíg ezt használták, soha egyetlen napig nem volt üres, két-három sze-rencsétlent mindig őriztek benne. Magam igen hamar megismer-kedtem vele: egyszer, amikor gerendát faragtam, néhány ujjnyinál vastagabb ágat tettem a szabadban égő tűzre. Ezt az egyik, talán éppen a leggonoszabb őrünk, a nép vagyona elherdálásának mi-nősítette — azzal senki sem törődött, hogy a tábor területén díszlő, ötven-hatvanéves vadcseresznye-, habos kőris-, juhar- és gyertyán-fákat tűzifának vágatták fel velünk — és a bunkerbe zárt. Három napig, éjjel-nappal vertek egy másik társunkkal együtt felváltva az ÁVH-sok: ez volt az egyetlen szórakozásuk. Én kékre-zöldre csépelve, zúzóadásokkal megúsztam, a másik, nálam gyengébb és idő-sebb társam, később belehalt a kezelésbe.

Az idő múlásával korszerűbb fogdát építettünk magunknak, főként azért, mert a bunkerben ha legfeljebb három embernek volt hely. Ide már tucatjával zárták be gyenge munkateljesítmény, gombaevés, állítólagos rémhírterjesztés vagy valamilyen vétség miatt az embereket. Nézze el nekem az olvasó, hogy az itt végbe-ment szörnyűségekről, kínzásokról ne számoljak be, elég, ha meg-emplítem, itt égették le az ÁVH-sok egyik társunk mindkét kezéről az ujjait.

Külön fejezetet kellene szentelnem az ún. büntető brigádnak. Ám ebben — szerencsémre — én sohasem voltam; talán majd egyszer akad valaki, aki erről is beszámol. Az e brigádba tartozókat mind-untalan verték, hosszabb ideig dolgoztatták, a tábor többi részétől szögesdrótkerítéssel szinte hermetikusan elzárták s éjszaka rend-szerint nem hagyták aludni. Néhány heti itt-tartózkodás után már valamennyien kísérteteknek tűntek.

Igen gyakran nem is büntetésként, hanem csupa szórakozásként vertek bennünket az őreink: kedvenc időtöltésük volt, versenyezni egymással, melyikük tudja a kiszemelt áldozatot egyetlen csapással leütni. Ez igen sokuknak sikerült.

Az Államvédelmi Hatóság beosztottjainak létszáma Recsken mintegy 350 lehetett, tehát nagyjából minden négy rabra jutott belőlük egy. Három csoportra oszthatjuk őket: a külső kerítés őrtornyaiban őrszolgálatot teljesítőkre, a tábor belső területén belül szolgáló ÁVH-s brigádaparancsnokokra és örökre, végül a parancsnokságra. Az őrtornyok őreivel nemigen akadt dolgunk, ezek általában rang nélküli ÁVH-sok voltak, akik a tábor területére talán be sem léphettek, az őrtornyokat is a táboron kívül közelítették meg. Később ezeket az ún. zöld ÁVH-sok, határőrök, váltották föl. Ez utóbbiak — mondhatnók — barátságosabbak voltak, gyakran megesett, ha a velünk lévő őr ezt nem vette észre, cigarettát vagy valamilyen élelmet dobtak le számunkra.

A táboron belül szolgálatot teljesítő ÁVH-sok válogatott tisztesek; őrzetők, tizedesek, szakaszvezetők vagy már éppen őrmesterek voltak. Belőlük kerültek ki az egyes munkabrigádok parancsnokai. Kevés kivételével valóban megérdemelten szolgálták — ahogy ők ezt emlegették — a pártot és a népet, pokollá tették az életünket Recsken. Nagyjából származás szerint két csoportba tartoztak: vagy agrárproletár vagy pedig lumpenproletár családokból jöttek. Beszédmodorukból, tájszavaikból, viselkedésükből ezt kétséggel állapíthattuk meg. Azt is, hogy a falusi származásúak főként a Tiszántúlról, Szabolcsból, Szatmárból, Hajdú megyéből rekrutálódtak, míg a munkásszármazásúak főként Budapest peremvárosaiból. Az előző csoportot a mérhetetlen butaság, a másikat pedig a beteges szadizmus jellemezte. Találgathatjuk, melyik volt a rosszabb.

Ezeknek az öröknek fogalmuk sem volt arról, hogy kiket őriznek: valamennyiünket veszedelmes gonosztevőknek, a nép, a párt, az ország megátalkodott ellenségeinek, s főként a letűnt úri rend képviselőinek vélték. Így is bántak velünk. Soha egyiküktől sem kérdezték meg, miért zártak be bennünket, ami bizonyíték arra, hogy ilyen kérdésekre nem is voltak feljogosítva.

Felügyelő úrnak kellett őket szólítanunk, s miután a nevüket nem tudhattuk, valamilyen rájuk jellemző tulajdonság szerint neveztük el őket. Így az egyik legkegyetlenebbet a minduntalan kivillanó műfogai után Wiplának, másvalakit az arcszíne szerint Piroskának, a harmadikat a szójárása után Mesternek. A tábor parancsnokságára beosztottak közül főként a négy nyomozót láttuk. Ezek afféle fél civilben jártak, ÁVH-s nadrágot, lábbelit viseltek és ehhez vagy polgári zakót, vagy télen báránybőrből készült bekecset vettek fel. Hozzájuk tartoztak a fegyelmi ügyek, ők szabták ki a büntetéseket, ők változtatták meg időnként az egyes brigádokba való beosztásunkat. Nem tudok arról, hogy ezek a tábor területén valaha valakit megvertek volna, ezt csupán az ún. kihallgatások

alkalmával a parancsnokság helyiségeiben gyakorolták. Az ÁVH keretén belül valószínűleg bizalmi beosztásban voltak, az őreink is tartottak tőlük. Rangjukat nem tudtuk, egységesen „hadnagy úrnak” szólítottuk őket. Nevüket ezeknek sem tudtuk, magunk között az egyiket Borzasnak emlegettük, mert mindig borzas volt az istenadta, másikat a kék sapkája miatt Sísapkásnak.

A tábor parancsnoka, ennek helyettese, csak nagynéha mutatkozott. Rendszerint akkor, ha valamilyen különös esemény történt, vagy valamilyen fontos kihirdetni való akadt. Ők messze fölöttünk egy egészen más régióban éltek és valamilyen misztikus hatalmat képviseltek tudatunkban; olyat, ami megszabja minden életmegnyilvánulásunkat. A tábornak a három esztendei fennállása alatt négy — egymást váltó — parancsnoka volt.

A brigádvezetők, normások

A recski kényszermunkatáborba való érkezésünk utáni első napokban olyan brigádvezetőink voltak, akiket magunk közül választottunk. Ezeket az ÁVH-s parancsnokok csakhamar leváltották s helyettük az erre a feladatra általuk alkalmasnak vélteket nevezték ki. Rendszerint nem választottak a maguk elképzelése szerint rosszúl: kitűnő érzékkel találták meg a brigád legopportunistább, mindenre hajlandó tagját, aki vakon követte utasításait s talán náluk is kegyetlenebbül hajszolta munkára sorstársait. Később a kijelöléseket a parancsnokságon intézték, még jobban választva ki a legalkalmasabbakat. Ezek a brigádvezetők nem végezték munkájukat ingyen: külön barakkban laktak, kényelmesebb elhelyezéssel. Jobb, gyakran magukra szabott ruhát kaptak. Nem főztek ugyan külön számukra, ám mindig az élelem javát kapták, annyit, amennyi beléjük fért. Azután nem kellett dolgozniuk sem. Amíg mi csakhamar csontra-bőrré fogytunk, ők meghíztak, kigömbölyödtek. Ha a brigádjuk tagjai közül a magas munkateljesítményükért egyesek pótélelmet vásárolhattak, akkor ebben ők is részesedtek: a brigádjuk összmunkájának nagysága szerint. Már csak ezért is érdemes volt hajszolniuk a rájuk bízott embereket.

Magatartásukban, hozzánk való viszonyukban közelebb álltak az ÁVH-s parancsnokokhoz: ha egymás között rólunk beszélgettek, éppen úgy emlegettek bennünket, mint az őreink: *ürgék*nek. Átvették az ÁVH-sok beszédmodorát, járásmódját s minduntalan értesünkre adták, emezekhez s nem hozzánk tartoznak. Ha érdemeiket akartak szerezni, attól sem riadtak vissza, hogy egyikünket-másikat véresre ne verjék.

Eredeti foglalkozásuk, képzettségük igen különböző volt. Akadt közöttük mérnök, katonatiszt, bányász, műszaki tisztviselő, szakmunkás és közönséges csavargó is. Ám — talán a két, ún. gyenge-

brigád vezetője kivételével — valamennyi született gonosztevő volt. Egyikük a forradalom után Franciaországban tűnt fel s azután, hogy a francia rendőrség tudomást szerzett magyarországi üzelmeiről, kiutasították és a Dél-Afrikai Unióban talált menedékre. Egy másik — semmivel sem ártatlanabb — 1956 októbere után Chilébe menekült, majd Kanadába vándorolt be. Ma is Torontóban él, megváltoztatván eredeti családi és keresztnévét.

A munkateljesítményeket elszámoló normások korántsem voltak annyira ártalmasak, mint a brigádvezetők. Felsőbbségüket ők is mutogatták, a kedvezményekben ők is részesültek; ha választaniuk kellett, inkább az ÁVH-s őr mellé álltak, ám akadtak közöttük emberségesebbek is, sőt olyanok, akik a teljesítmények elszámolásánál javunkra hamis adatokat jegyeztek fel. Igaz, ez az ő érdekeiket is szolgálta.

Szökések Recskről

Az első rab még a táborba való érkezésünk előtt, 1950 késő nyarán szökött meg Recskről. Ekkor még a tábor körül sem volt kerítve, hanem az említett juhhodályban aludtak az emberek. Egyikük kijátsszva az örök éberségét, az erdőbe vetette magát s eltűnt. Néhány nap múlva elfogták, a családja több tagját évekig internálták a kistarcsai táborban, a sógorát — akiről feltételezték, hogy segített valamilyen formában — elrettentő példaként, helyette, elhozták a recski táborba, őt magát pedig súlyos börtönre ítélték.

Jóllehet azt tartják, nincs olyan börtön, amelyből nem lehetne megszökni, a recski kényszermunkatábor a végleges felépítése után ilyennek tűnt. A többszörös, őrtornyokkal tűzdelt kerítéseken szinte a madár sem repülhetett át. Senki, soha őrizetlen nem maradt s szigorú szabályok korlátozták a mozgást a tábor területén belül. Arra, hogy valaki észrevétlenül hagyja el a tábort, semmi lehetőség nem látszott.

1951. május 20-án, vasárnap, a tábor nyolc rabja mégis megszökött. Fényes nappal, a kettős külső kerítésen keresztül az őrtornyokban álló géppisztollyal felszerelt ÁVH-sok szeme láttára. Az egyik, rendkívül intelligens és merész társunk eszelte ki a tervet. Titokban a tábor műhelyeiben szereztek, átalakítottak egy ÁVH-s egyenruhát, sapkát; majd fából faragtak egy „géppisztolyt”. Egyikük így ÁVH-s örnek álcázva magát, az építőanyagokat vivő hét társát kikísérte a tábor külső kerítésén kívüli robbanóanyag-raktárhoz, ahol — túl az örök látókörzetén — bevették magukat az erdőbe. A kerítésen való túljutásra főként az adott lehetőséget, hogy a robbanóanyag-raktár magasságában az ÁVH-sok ideiglenesen átvágták a szögesdrótszálakat az építkezési anyagok szállításának megkönnyítésére, s csupán összekötötték, összeakasztot-

ták azokat, amikor a munka a robbanóanyag-raktárnál nem folyt. Biztosak voltak abban, hogy közvetlenül két őrtorony között lehetetlen a szökés.

A szökés felfedezése után irtózatossá vált a terror, következett be nemcsak a recski táborban, hanem az ország valamennyi börtönében, fegyházában. Ahogy később megtudtuk, mintegy harmincezer ÁVH-st, határőrt, rendőrt, katonát mozgósítottak a szökevények elfogására. Mi napokig nem hagyhattuk el a barakkjainkat, hol adtak enni, hol nem, de néha óránként végigverték bennünket. Összeszedték azokat, akiknek valami közülük lehetett a szököttelhez, akik barátjaik voltak vagy akikkel együtt dolgoztak s ezeket éjjel-nappal verték.

A nyolc megszökött társunk közül hétnek nem sokáig tartott a szabadsága, különböző időben és helyen elfogták s vasra verve visszahozták a táborba őket. Napokig tartó verés, különféle kínzások után valamennyit elvitték valahová, ahol szökésért súlyos börtönbüntetésre ítélték mind a hetüket. A nyolcadik társuk, a szökés értelmi szerzője — hangsúlyozom: kivételes tehetséggel megáldott ember —, túljutott az osztrák–magyar határon, majd Bécsben jelentkezett a hatóságoknál, elmondván, a recski kényszermunka-táborból szökött meg. Ahogy az akkoriban szokás volt, kihallgatták az amerikai menekültügyi hivatal emberei is, akik nem hitték el a történetét. Védőőrizetbe vették, faggatták, nyomoztak múltja után, s hiába írta le emlékezetből mintegy hatszáz Recsken maradt társa nevét, kérvén, hogy azokat olvassák be a Szabad Európa Rádió magyar adásában, nem hittek neki. Végre valaki — megkerülve a bécsi amerikai hatóságokat — elérte, hogy három hónap múlva az Amerika Hangja Rádió közölte ezt a névsort. E társunk egyszer s mindenkorra elvesztette az amerikai hatóságok bizalmát s később hiába kért az Egyesült Államokba bevándorlási vízumot, azt megtagadták tőle. Ma Németországban él, kiábrándulva, megkeseredve. Egyszer talán majd nyilvánosságra kerül, *miért nem akarták elhinni* az amerikaiak a történetét.

A szellemi életünk

Azzal, hogy a beszámolómmal végére hagytam e fejezetet, annak fontosságát szeretném hangsúlyozni. S a szellem szabadságának hatalmát a terror, a zsarnokság, a butaság, gonoszság, s nem kevésbé a gyenge test fölött. Agyunkból senki kívágni nem tudta az ott összegyűjtött tudást, ismereteket. A legszörnyűbb éheztetés, a szinte halálra dolgoztatás sem tudta megakadályozni, hogy ezeket fel ne idézzük, ismételjük, rendszerezzük, tovább ne adjuk. Talán valamiféle tudattalan, misztikus reakció volt ez arra a felismerésre, hogy őrreinken keresztül az Államvédelmi Hatóság mindent elkö-

vetett a szellemi megnyomorításunkra. Nyomtatott betűnek szinte senki se látta színét a táborban, soha, egyetlen könyv a kezünkbe nem jutott, tilos volt a papír, a ceruza. Ha valami olyasmiről beszéltünk, amit az őreink — vagy egyes brigádvezetőink nem értettek, mert nem érthettek — súlyos fenytéseket kaptunk. Mégis, egyetemi szinten folytak különféle tudományos előadások, cementzsák-papíron disszertációnak beillő tanulmányok születtek, verses antológiák. S hogy a könnyebb műfajról szóljunk, még újság is.

Esténként, halálfáradtan a napi munka után, összegyűltünk valamelyikünk szalmazsákján s előadást hallottunk a magyar vagy a világirodalom egyik-másik fejezetéről, az atom világról, a csillagos ég csodáiról, a matematika, a filozófia mélységeiről. Ilyenkor lehullott rólunk a rabruha, az őreink, brigádvezetőink pondrókká zsugorodtak, lepattant a lakat, kinyílt az ajtó, leomlottak a szögesdrótkerítések, s mi szárnyaltunk a magasban, túl a Mátra gerincén, a felhők fölé, a szellem világába.

Máskor bokáig tapodva a sarat, húztuk lovakként a rönkökkel megrakott szekeret, míg valamelyik társunk Shakespeare-drámát adott elő. Lassan elült a kötélnek feszülő vállunkban a sajtó s ott ültünk egy londoni színház nézőterén: élveztük az előadás szépségeit. A csákány nyeléhez tapadt a hóviharban a kezünk, vágtuk a fagyos agyagrétegeket, amikor valamelyikünk Itáliáról, Görögországról mesélt: nemsokára kivirított körülöttünk a tavasz s nem éreztük, hogy húzza le tenyerünkről a bőrt a jeges csákány-nyél. Igen, voltak Recsken boldog percek is.

Ami mégis bénított bennünket, az a külső világ eseményeitől való hermetikus elzárásunk volt. Csak nagynéha jutottunk az ÁVH-sok árnyékszekéből kiszedett, lemosott és megszáritgatott újságcafathoz. Ezeket vagy voltak bennünket érdeklő hírek vagy se. Volt, hogy valaki valahol az erdőben egész újságoldalt talált, ezt azután vigyázva adtuk kézről kézre, mindig csak a megbízható társainknak. 1953 áprilisának végén az egyik társunk akkor valóban kincsnek számító zsákmányra talált, az április 24-i Szabad Nép két egész oldalára; az egyiket az amerikai elnök április 16-án az Amerikai Lapszerkesztők Társasága gyűlésén elmondott, az akkori külpolitikai helyzetet taglaló beszédének szövegével. Ebben az időben adták ki az ÁVH-sok az utolsó mérgeket, ismét felújították a büntető brigádot, visszaállították az egykori terrort. Az újságoldalak továbbadása szinte lehetetlenné vált. Vállalkoztam arra, hogy a beszéd szövegét napközben megtanulom, majd éjszaka, a fekvőhelyemre irányuló állandó reflektorlámpa világánál apró betűkkel cigarettapapírra leírom s majd a lapokból kis füzetet varrva, adjuk tovább. Ez a kis füzet, a „recski újság“ első száma, még a büntető brigádot is megjárta. Az egyik kedves, fiatalon is igen művelt, a forradalom alatt hősi halált halt társunk — hadd írom ki a nevét, egyedül az övét ebben a beszámolóban —, Földváry Elemér,

ezt a parányi füzetecskét megmentette, kihozta a táborból, majd szabadulásom után nekem visszaadta. Eme egyetlen tárgyi emléket a recski kényszermunkatáborból ma is őrzöm.

Ezt a kis újságot még hat másik hasonló követte, de ezekhez a híryanagot már az egyik, a hozzánk mindig emberséges ÁVH-s szakaszvezetőtől kaptam. Az utolsó számot valakinél megtalálták, kiverték belőle a forrást; de belőlem nem, kitől kaptam a híreket tartalmazó újságlapokat. A nyomozók két napig tartó érdeklődése egy kivert fogamba került.

A szabadulás

1953 nyarán számos ÁVH-s tiszt — hadnagy, főhadnagy, százados — érkezett a táborba. Megkezdtek az ügyünk felülvizsgálását. Kivétel nélkül mindenkit kihallgattak; volt, aki fél órát, volt, aki napokat töltött a kihallgató szobában. Munkára kijártunk még ugyan, de csupán immel-ámmal dolgoztunk. Az ÁVH-s örök megszélidültek, hagyták, hogy a szerszámunkra támaszkodva beszélgesünk. Akadt, aki szólt: „No, csak üljenek le emberek”. Nem voltunk tovább ürgék, emberekké váltunk. Tőlem egyszer az egyik, korábban mindig kegyetlenkedő őr, mintegy tudakolva a véleményemet, megkérdezte: „Azért én nem voltam olyan rossz magukhoz?” Szótlanul otthagytam. Végül feloszlatták a büntetőbrigádokat is és nagymértékben megjavult az élelmezésünk.

Azután mégis kinyílt a recski kényszermunkatábor kapuja előttünk, a nyár vége felé már javában folyt a szabadulás. Kisebb csoportokban szólították az embereket, akiket a parancsnokság épületében — úgy, ahogy — civil ruhába öltöztettek, kezünkbe nyomtak egy vasúti jegy megváltására jogosító utalványt: aláírtak velük egy kötelezvényt, amelyben tudomásul vették, hogy ha szabadulásuk után bárkinek is elmondják, hol voltak fogva tartva, államtitok megsértéséért súlyos börtönbüntetéssel sújtják őket. Voltak, akiket teherautón vittek le a Recsk—Parádfürdő vasútállomásra; voltak, akik csoportosan oda legyalogoltak.

Szeptember közepére már nem sokan maradtunk a táborban. Egy szép őszi napon vagy nyolcvanunkat összehoztak az egykor a hatvani vasutasokat őrző barakkban. Rossz sejtéseink támadtak. Napokat várakoztunk. Egy este számos rabomobil állt meg a barakk kerítése mellett, majd egyenként szólítva bennünket, azok szűk ketreceibe zártak valamennyiünket. Néhány óra múlva a kistarcsai internáló tábor egyik — akkor már emberekkel teli — termében találtam magam. Itt három napot töltöttem, a negyediken az egyik leghírhedtebb ügyész elé vezettek, aki egy vádiratot olvasott fel előttem: idegen hatalom javára elkövetett kémkedésért és a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésért bíróság

elé kell állnom. Dadogva kérdeztem, milyen alapon, milyen bizonyítékok alapján? Az ügyész elém tett egy 1948 őszén az Andrassy út 60-ban készített jegyzőkönyvet s hagyta, olvassam el. A jegyzőkönyvet az egyik kihallgatóm, később a Markó utcai ÁVH-kirendeltséget vezető ÁVH-s tiszt szerkesztette, azt én soha nem írtam alá. Ott is volt a jegyzőkönyv alján az egykori főhadnagy kézírásával: „A gyanúsított a jegyzőkönyv aláírását megtagadta.” Közöltem az ügyésszel, a vádakból egy szó sem igaz, a jegyzőkönyvet nem is írtam alá. „Ezt majd mondja el a bírósági tárgyaláson” – szólt és az őrrrel elvezettetett. Másnap – most már börtönőr ruhába öltözött – két ór jött értem s egy tágas alagsori helyiségbe vezettek, amelynek végében maga a később öngyilkosságot elkövetett tanácselnök ült néhány népi ülnökkel. Közben egy apró kis ember telkedott hozzám s szinte suttogva mondta: „Én vagyok a védője, hogy is hívják?” Megmondtam a nevem, majd egy kis pepita füzetben keresgélve, valamit kipipált. Ha jól emlékszem, ennyi volt a védelme. A tanácselnök kikérdezte a személyi adataimat, majd felolvasta ugyanazt a vádat, amelyet előtte való nap az ügyésztől hallottam, suttogott valamit a népi ülnökökkel s már mondta is az ítéletet: tizenötévi börtön. Szólt még valamit, de nem értettem, elcsötétült előttem a világ, a két börtönőr elvezetett a teremből. Az egész bírósági tárgyalás nem tartott tovább húsz percnél.

Éjszaka nem jött álom a szememre, a reggelimet se tudtam elfogyasztani. Úgy kilenc óra körül megint jöttek értem, kapkodtam össze a néhány holmimat, de a két börtönőr leintett. Kérdeztem, hová visznek, azt gondoltam elszállítanak valamelyik börtönbe. „Bírósági tárgyalásra.” – szólt az egyikük. Néhány perc múlva megint ott találtam magam a tanácselnök előtt, semmit sem értettem. Ott volt a kis „védőügyvéd” is, aki megismert s nyugtatott: „Kérem, nincs semmi baj, nincs semmi baj . . .” A tanácselnök megint felolvasta a már tegnap is hallott vádiratot s kimondta az ítéletet: öt esztendei börtön, amit kitöltöttek nyilvánított. Megint elvezettek a börtönőrök. Még aznap átszállítottak a Markó utcai bíróság harmadik emeletén lévő ÁVH-kirendeltségre. Itt egy magánzárkába helyeztek el, elég tágas volt; kifogástalan ételmet kaptam s halomszámra könyveket. Az örök azt sem bánták, ha éjszaka olvastam. És én olvastam, faltam nem a betűket, hanem az oldalakat. Olvastam a szovjet traktoros lány és legény szocialista szerelméről; arról, hogyan fektették le a hős szovjet olajmunkások a fagyos tundrán át az olajvezetékét. Ám én soha könyveknek ennyire nem örültem. Csak azt nem tudtam, mi lesz a sorsom, egyre teltek a napok.

Hosszú-hosszú hetek múltán, amikor már másodszor is kiolvastam a magyar könyvkiadó vállalatok szocialista-realista termelvényeinek garmadáját, minden papír nélkül kidobtak a Markó utcai bíróság fogházából. Felemás, csontkeményre száradt, fűzőtlen ba-

kancsban, foltozott zsávolly katonaruhában léptem ki az épület Nagy Ignác utcai kapuján. Sután néztem körül, tájékozódtam, felismertem az égtájakat s azután a Markó utcán elindultam a Duna felé. A Dunát akartam látni legelőbb. Az alsó rakparton leültem az egyik kikötő oszlopra s figyeltem a csendesen, békésen folyó vizet. Öreg néni ke tűnt fel pórázon vezetett, szaglászó kis kutyájával. Furcsa szerzet lehettem, meg is álltak előttem. A néni ke megszólalt:

— Tessék mondani, fogságból jött?

— Onnan.

— A Szovjetunióból?

— Nem, Recskről.

— Az hol van? Szibériában? Ennyi idő után . . . — motyogta maga elé az öreg néni, azután továbbhúzta a kis kutyája.

Igaza volt a nénikének: valóban Szibériából érkeztem vissza öt esztendő múltán az öreg Duna partjára. Az emberi értelmetlenség, ostobaság, gonoszság, gyűlölet, bosszúállás, a mérhetetlen hataloméhség és a határtalan zsarnokság magyar Szibériájából, a „megbízható források szerint soha nem is létezett” recski kényszermunkatáborból.

Epilógus

Ha három évtized távolából s a föld másik végéről is gondolva vissza az egykori eseményekre, úgy hiszem, szólnom kell valamit arról a magyar világról, amelyet szabadulásunk után, 1953 végén, 1954 elején találtunk. 1953 során kétségkívül lényeges változások következtek be Magyarországon: ha ezek nem lettek volna, magunk sem szabadulunk Recskről. Ám e változások még nem érték el a magyar társadalom széles rétegeit, ezek még mindig a zsarnokság bénításában vergődtek, valamiféle nagy, mentális börtönben éltek. Resteltem leírni, mi, akiket néhány hónappal korábban még napon-ta rugdaltak, moslékon tartottak, igavonó állatoknál is kevesebbre néztek, emeltebb fővel, egyenesebb derékka jártunk közöttük. Még mindig igaz volt Illyés Gyula szentenciája:

*„hol zsarnokság van,
mindenki szem a láncban;*

. . .

*nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban,
szögesdrótnál jobban
butító szólamokban;”*

Eme nagy — az ország elaknásított határainál végződő — börtön

őreitől mi már nem féltünk, korábban a kegyetlenebbekhez, a láthatóbbakhoz szoktunk. Sorra értek bennünket a meglepetések. Mentünk az utcán és a velünk szembejövő régi barátunk, munkatársunk hirtelen befordult a mellékutcába, hogy ne kelljen velünk találkoznia. Voltak, akik keresztülnéztek rajtunk a villamoson, az autóbuszon. Voltak, akik letagadták magukat otthon, a hivatalukban. Csakhamar kiderült, belpoklosokként szabadultunk s ez még ma is jobban fáj, mint az ÁVH-soktól kapott arculverés, rúgás.

Valamiből élnünk is kellett volna, munka után néztünk. Hetekig tartó kilincselések, megszegyenítő érdeklődések, kézdörzsölő magyarázkodások vagy rideg elutasítások után csak az aljamunka járt ki nekünk, a segédmunkások ocsúja. Mindenki tudta, ártatlanul tartottak fogva bennünket éveken át, mégis a börtöntöltelékek sorsára jutottunk: hetenként néha kétszer is álltunk sorba a kerületi rendőrségen, hogy a szolgálatos őrmester beüsse a jelentkezést igazoló pecsétet, megtoldva efféle, nem is rossz szándékú bizalmaskodással: „Remélem, jól viseled magad, Zoltán!”

Mi mást tehettünk? Jól viseltük magunkat. Örültünk a viszonylagos szabadságnak, a Duna vízének, a Pilisnek, a Dobogókőnek, még a Mátrába is elmerészkedtünk, hogy a torkunkban dobogó szívvel a szögesdrótkerítés külső oldaláról nézhessünk be az egykori kényszermunkatáborba. Örültünk néha egyik-másik barátunknak is, aki megvendégtelt bennünket egy körüti feketével. Nemigen kérdezték, hol voltunk. Rájöttünk, a magyar társadalom tagjai leszoktak a kérdezősködésről: féltek, hátha olyasmit hallanak, amit nem tanácsos, nem okos. „Nézd — mondta az egyik régi munkatársam —, amiről nem tudunk, az nincs.” A tömegpszichológia művelői szerint az ilyen megnyilvánulást a rendszerint rosszul értelmezett társadalmi büntudat, lelkiismeret-furdalás magyarázza. Volt-e erre oka az 1948–53 közötti magyar társadalomnak? A költő szavai szerint: mindenki szem volt a láncban. Ám mi nem bírák, hanem áldozatok voltunk, vagyunk.

A Duna-parti öreg nénike bizonyára semmit sem tudott Recskről. Vajon tudtak-e mások? Előbb magam is azt hittem, nem tudtak, azután rájöttem, ez nem igaz. Igen sokan tudtak a recski kényszermunkatáborról még a felosztatása előtt is. Hivatalos és nem hivatalos emberek. Hogy egészen fent kezdjem, tudott róla a Legfelsőbb Bíróság elnöke, ám amikor igazamat kerestem és fogadott a hivatalában, leintett: jobb, ha nem emlegetem Recsket. Tudott róla — szerintem egészen természetesen — az a két volt belügyminiszter-helyettes is, akikkel 1955–56-ban a kényszermunkatáborról beszéltem. Tudott róla a budapesti V. kerületi rendőrkapitányság parancsnoka is, aki suttogva érdeklődött tőlem Recsk felől, de előbb kiküldte a titkárnőjét. Tudtak Recskről a Kál-Kápolna–Kisterenye közötti vasútvonalon utazók is: hosszú kilométereken keresztül láthatták a sötétben kivilágított tábor körvonalait a hegyen. Tudtak

róla a tábor környékén lévő falvak lakói. Tudtak róla — ahogy azt nekem 1955-ben elmondták — a parádsasvári üveggyár igazgatója, főmérnöke, párttitkára: hétvégeken az üveggyár kántinjában szórakoztak a recski őreink, s ha nagyon felöntöttek a garatra, dicselkedtek, aznap hány „ürgét” ütöttek le.

Úgy hiszem, legvilágosabban Németh László a forradalom alatt írt „Emelkedő nemzet” című vallomása magyarázza meg nekünk, mi is történt:

„Ahhoz, hogy a nemzet emelkedésében igazán bízni tudjak, egy hiányzott: a nemzet erkölcsi és politikai érzék dolgában nem állt olyan magasan, mint szellemiekben. Szinte a legelemibb összetartás is hiányzott: . . . Még vége sem volt a háborúnak s már megkezdődött a tolakodás az új pozíciókért: a másik magyar kiszolgáltatása a jövődő gazdáknak. Tisztelet a kivételeknek, de a magyar természet nem nagy ellenkezéssel, sőt sokszor igazán könnyű szívvel viselte, hogy legjobbjait kiemeljék a fészekből. Azt, ami történt, egyetlen kelet-európai nép sem kerülte el. De hogy így történt, annak a magyar sunyítás és irigység majdnem olyan mértékben volt oka, mint a külföldi ügynökök szolgálékűsége.”

Németh László emelkedő s egy időre fel is emelkedett nemzete a forradalom leverése után nem sűllyedt egészen vissza régi állapotába: a szovjet páncélosai ellen pusztá kézzel támadó hőseink, mártírjaink vére árán szabadabb levegőhöz jutott a magyar nép. Többek között kevesebbet hazudik a párt, kevesebbet a kormány, s elmondhatjuk, a magyar írók már az igazságot is írják. Ám ha az 1948—53 közötti időkről szólnak, még mindig csak azt merik emlegetni a legjobbak is, hogy „leseperték a padlást”. Beszámolnak olyan rettentő túlkapásokról is, hogy — Uram bocsá’ — valakitől elvették a pártkönyvét. A magyar forradalmat még huszonöt esztendő múltán is csupán „októberi események”-nek emlegetik. Vajon mikor írnak meg, mikor mondanak ki *minden igazságot*? A „Magyarország felfedezése”-sorozatban mikor viszik el az olvasót az Erdőhát, Nyír után Recskre, hogy megmutassák, az ott három esztendeig elevenen eltemetve tartott, ártatlanul elhurcolt magyar testvéreik hol kaparták le szinte a tíz körmükkel a Csákánykő andezit-csúcsának felét? Hogy a nyugdíjba készűlő barátomnak senki se mondhasa többé: a recski kényszermunkatábor megbízható források szerint sohase létezett.

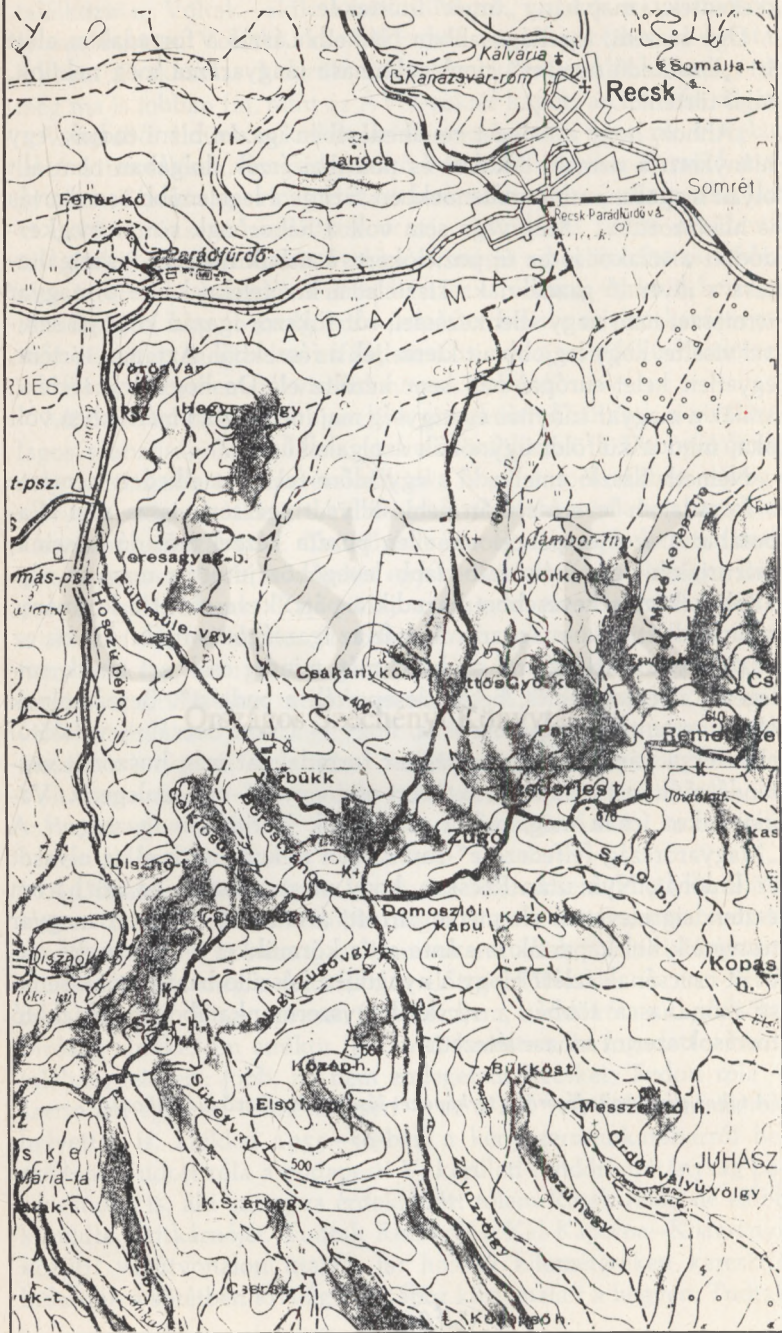
(A tábor elhelyezkedéséről a térképeket lásd a következő oldalakon!)

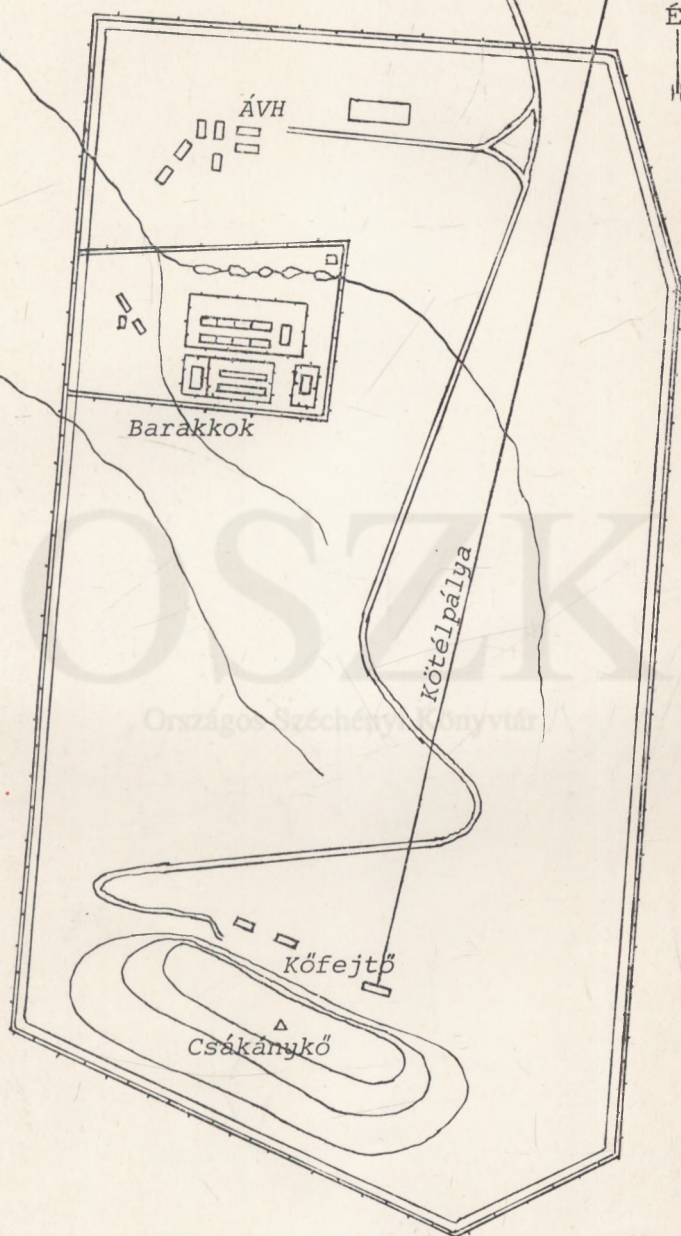
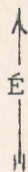
RÉSZLET A MÁTRA HEGYSÉG TURISTATÉRKÉPÉRŐL

Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1957

Méret: 1:60 000

A RECSKI KÉNYSZERMUNKATÁBOR VÁZLATA

Méret: 7.500, 1 cm = 75 m

Sztáray Z.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Különlenyomat az Új Látóhatár 1981. 3–4. számából

Kiadja:

*Recski Szövetség — A Recski Kényszermunkatábor volt Rabjainak
Nemzetközi Képvisellete*

*5252 Sepulveda Avenue
San Bernardino, CA 92404, USA*

